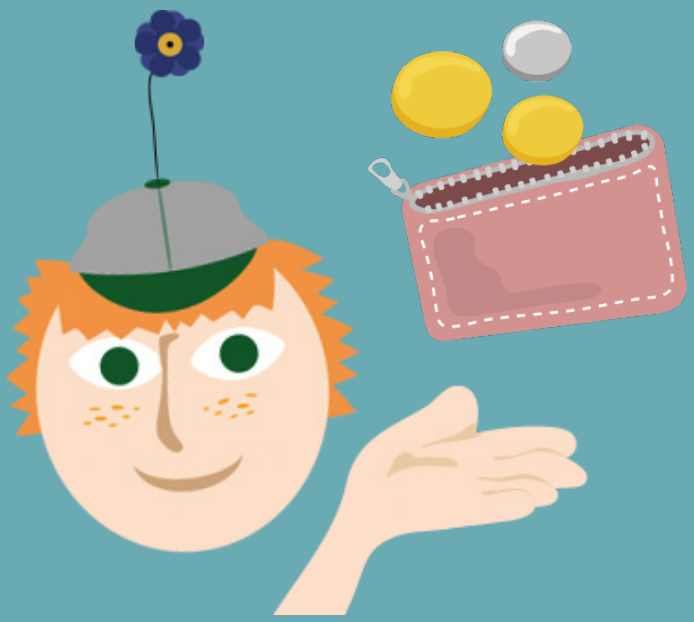

En praktisk handbok för dig som funderar över avgifter och insamlingar i skolan

Majblomman
Alla barns blomma

Idrottsdag och fruktstund för alla

Det här är en handbok för dig som tar initiativ till eller beslut om olika aktiviteter, avgifter och insamlingar i skolan. Vi vill hjälpa dig att få grepp om reglerna för avgifter i skolan, vad de innebär i praktiken och varför de kommit till.

Kostnader för matsäck, bussbiljetter och fruktstund diskuteras med jämna mellanrum i traditionella och sociala medier. Ibland förs debatten i ett högt tonläge, inte utan att fördomar uttrycks. Vårt perspektiv på problematiken bottnar i våra dagliga möten med barn från familjer med knappa resurser. Vi vill berätta hur det kan bli för dem, om man inte följer skollagen. Därtill vill vi ge förslag på hur vuxna kan ta ansvar för alla barns rätt till en avgiftsfri, likvärdig utbildning. Det finns många exempel på att det är möjligt, utan att barn behöver gå miste om trevliga upplevelser i skolan.

Till sist vill vi dela med oss av våra funderingar kring varför problemet med dolda kostnader biter sig fast, trots att den avgiftsfria skolan har politiskt stöd från vänster till höger, och betraktas som något gott av så väl beslutsfattare som pedagoger och föräldrar.

"Det är positivt att diskussionen om kostnader i skolan lever. Fler behöver få upp ögonen för vad den traditionella fruktstunden eller matsäcken kan ställa till med för vissa barn. Samtidigt är det viktigt att få bukt med missuppfattningar, både bland etablerade opinionsbildare och vid köksbordet. Vår handbok behövs, ytterst för att värna alla barns rätt till utbildning på lika villkor."

Lena Holm
Generalsekreterare Majblomman

Handboken sammanfattad i korthet

Enligt skollagen ska utbildning inte kosta eleverna något. Regeln bygger på den bärande principen om avgiftsfrihet, och ska ge alla barn likvärdiga förutsättningar i skolan. Familjens ekonomi ska inte ha betydelse för barns utbildningsmöjligheter. I diskussionen om dolda avgifter är det viktigt att komma ihåg skollagen, och dess syfte. Då blir det lättare att orientera rätt i diskussioner, så väl som i handfasta situationer.

Att be föräldrar skicka med matsäck på idrottsdagar, eller pengar för att hyra utrustning är exempel på en form av avgifter. Enligt huvudregeln är det inte okej. Vid enstaka tillfällen kan, trots det, obetydliga belopp accepteras. Ett flertal obetydliga belopp kan tillsammans bli en otillåten avgift.

Hur stort ett obetydligt belopp är sägs inte i skollagen, men det finns praxis och rekommendationer som i vissa fall landar i flera hundra kronor. Med tanke på vår senaste föräldraenkät och de många ansökningar som våra lokalföreningar tar emot, rekommenderar Majblomman en försiktig tolkning av begreppet. En grupp föräldrar i vår mätning uppger att så lite som 20 kronor är obetydligt för dem. Detta är viktigt att ta fasta på, så att inga barn kommer i kläm.

Insamlingar av olika slag måste alltid vara frivilliga, och inte förutsätta bestämda belopp. Vi förordar att insamlingar i skolan genomförs på ett klokt och inkluderande sätt, med tydligt barnperspektiv. Exempel på bra insamlingsformer är att låta eleverna ordna loppmarknad eller konstutställning, med hjälp av skolmateriel. På köpet känner de gemenskap och tro på den egna förmågan. Att sälja majblommor är så klart också ett bra sätt för barn att samla in pengar, samtidigt som de får en bild av hur kompisar med mindre resurser kan ha det. En mindre del av förtjänsten går till skolan, och den som säljer får en slant till den egna plånboken.

Man kan fråga sig varför problemet med avgifter i skolan dröjer sig kvar, trots den tydliga samsyn som finns på att barns utbildning inte ska kosta. Vi ser att vissa fördomar om ekonomisk utsatthet förekommer, men att det oftare handlar om att man inte ser vad som är en kostnad. Ibland är föräldrar medvetna om att de inte borde bekosta inslag i skolan, men av välvilja gentemot barnen görs det ändå.

Med tanke på den samstämmighet som finns kring principen om en skola utan avgifter, har vi trots allt goda förhoppningar om en positiv utveckling. Det råder tydlig enighet kring idén om avgiftsfrihet, mellan samtliga riksdagspartier så väl som hos allmänheten. Det finns mottaglighet för en god debatt, där fördomar inte tillåts flytta fokus från skolans skyldighet att följa lagen – för barnens skull.

Vad säger skollagen?

Utgångspunkten är skollagen.[1] Vet man vad den säger och syftar till, blir det lättare att skapa en utbildningsmiljö med trevliga, lärorika inslag för alla.

Skollagens 10 kapitel 10§ lyder:

Utbildningen ska vara avgiftsfri. Eleverna ska utan kostnad ha tillgång till böcker och andra läroverktyg som behövs för en tidsenlig utbildning samt erbjudas näringsriktiga skolmåltider. Avgifter i samband med ansökan om plats får inte tas ut.

Regeln bygger på den viktiga principen om en avgiftsfri utbildning. [2] Den har kommit till för att alla barn ska ha samma möjlighet att tillgodogöra sig undervisningen. Böcker till alla är lika viktigt som lunch i skolmatsalen varje dag. Familjens ekonomi ska inte påverka en elevs chanser att lyckas. Bedömer skolan att barnen behöver mellanmål för att orka plugga hela dagen, så gäller det att hitta en lösning – som inte är lika med sponsring från mamma och pappa.

Vad är en avgift, egentligen?

Medhavd matsäck på studiebesöket och lite busspengar på idrottsdagen. Kan det verkligen räknas som avgifter för utbildning? Och spelar det någon roll?

Svaret är utan tvekan: ja. Det man behöver för att klara skolan ska inte betalas med egna pengar. För den som har det knapert är varje liten investering kännbar, också när det handlar om utbildning. Det får vi bekräftat varje dag i vår kontakt med barnfamiljer i ekonomisk utsatthet

Vi ser gärna att alla skolbarn får uppleva idrottsdagar med matsäck och äta frukt ihop med kompisarna varje dag. Vad vi strävar efter är att sådant ska ordnas på rätt sätt, så att inga barn marginaliseras. Varenda elev ska ha tillgång till allt som händer på skolan, på samma villkor. Med kunskap och planering kan det bli möjligt – och roligt. På det finns många goda exempel.

Är några mackor verkligen ett problem?

”Jag var den som smugglade ner smörgåsar i fickan i skolans matsal, osäker på om det ens kunde bli mat hemma, eller för att jag visste att det dagen efter skulle vara utflykt.”

Barnrättsbloggaren Maria i ett inlägg 28 januari 2014, apropå (mediedebatten om) avgifter i skolan. [3]

---

1 Svensk Författningssamling 2010:800 Skollag

2 I propositionen till skollagen betonas att principen om avgiftsfrihet är en av hörnstenarna inom svensk utbildningspolitik. Prop 2009/10:165 sid 373

3 Ad astra per aspera www.marrenad.blogspot/2014/01/fruktkampen.html 28 januari 2014

Egen matsäck är ett exempel på en till synes blygsam utgift som många skolor vältrar över på sina elever. 90 procent av föräldrarna i en aktuell enkät från Majblomman uppger att deras barn ombeds ta med matsäck i samband med studiebesök, idrottsdagar och liknande. [4] 125 av kommunerna i vår Kommunrapport 2013 saknar policy för matsäck. [5] För familjer med låg inkomst kan detta bli en påfrestning.

Många ser skolutflykten som ett äventyr, medan andra fasar för att be mamma köpa extra mat till resan. Det ska de inte behöva. Friluftsdagar och studieresor ska jämställas med vanliga skoldagar, och skolan ska enligt lagen stå för lunchkostnad även då.

”Jag har träffat dessa elever och dessa föräldrar som faktiskt inte har råd.
Sett skammen och önskar inget hellre än att skolan ska vara totalt avgiftsfri.
De ska inte behöva skämmas över att inte ha med frukt idag heller.”

Signaturen Cilla i Göteborgs-Postens chatt 30 januari 2014 [6]

Många skolor uppmanar främst yngre elever att ta med frukt varje dag. Uppskattningsvis innebär det ungefär 540 kronor per läsår [7] per barn. Det stämmer inte med skollagens princip om avgiftsfrihet, och summan är kännbar för någon med låg inkomst.

Obetydliga kostnader – ett undantag

Skollagens 10 kapitel 11§ öppnar för ett undantag från avgiftsfriheten:

Trots 10§ får det förekomma enstaka inslag som kan medföra en obetydlig kostnad för eleverna. I samband med skolresor och liknande aktiviteter får det, trots övriga bestämmelser i denna lag, i enstaka fall under ett läsår förekomma kostnader som ersätts av vårdnadshavare på frivillig väg. Sådana aktiviteter ska vara öppna för alla elever. Ersättningen får inte överstiga huvudmannens självkostnad för att eleven deltar i aktiviteten.

Vid enstaka tillfällen är det tillåtet att be föräldrar att ersätta mindre summor – på frivillig väg. Att då och då efterlysa matsäck till studiebesöket, eller att be om en slant till entréavgift på museet kan med andra ord vara okej. Men det gäller för skolan att tänka till. Regelbundet upprepade obetydliga kostnader under ett läsår kan betraktas som otillåtna – ur ett sammantaget perspektiv. [8] Skolan måste göra en helhetsbedömning. Lagstiftarens tanke är som sagt att ge alla barn likvärdiga förutsättningar i skolan.

4 Majblommans rapport nr 2013:30 ”Ta med en rejäl matsäck och busspengar!” sid 6

5 ”Det som är bra för barnen är bra för kommunerna” – Majblommans rapport nr 29, 2013-06-11

6 Göteborgs-Postens chatt om kostnader i skolan 30 januari 2014 http://www.gp.se/nyheter/goteborg/1.2261970-las-chatten-med-gp-s-malin-lernfelt

7 3 kr x 178 skoldagar

8 Prop 2009/10:165 sid 374 (Skolinspektionen upprepar detta i sitt infoblad)

Hur stor är en obetydlig kostnad?

Exakt hur stor en obetydlig kostnad är sägs inte i lagtexten. Majblomman kan konstatera att den töjbarhet som finns i undantagsregeln är problematisk, eftersom den ställer till det för elever från resurssvaga hem. För dem kan varje egen hundralapp bli mycket betungande, också vid enstaka resor. Vi efterlyser en översyn av Skolinspektionens riktlinjer, som kom till på den gamla skollagens tid.

Vår rekommendation är att tolka reglerna restriktivt, med hänsyn till vad ekonomiskt sårbara familjer tycker. I vår enkät "Ta med rejäl matsäck och busspengar" definierar 17 procent mellan fem och 20 kronor som obetydligt, medan 41 procent anger mellan 51 och 100 kronor som obetydligt för dem.[9] Vad man lägger i begreppet torde ha att göra med personliga förutsättningar, som köpkraft. Eftersom det finns en grupp föräldrar som indirekt säger att 20 kronor är vad de klarar att avstå utan att det känns i plånboken, förordar vi att skolor tar fasta på detta. Genom att inte debitera mer än 20 kronor vid enstaka tillfällen, motverkar man att de barn som har det tufft ekonomiskt kommer i kläm – i linje med lagstiftarens vision om en likvärdig skola.

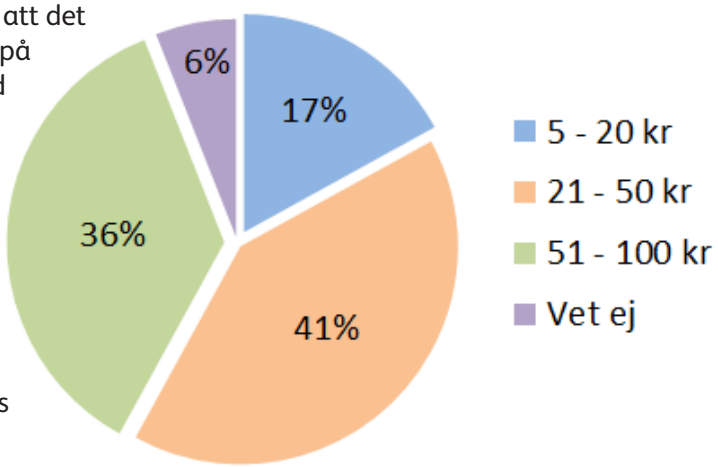

Skolinspektionens praxis skiljer sig från Majblommans rekommendation, och är enligt vår bedömning alldeles för tuff för barn i ekonomiskt utsatta familjer. I sitt informationsblad slår inspektionen fast att följande belopp kan accepteras som obetydliga, vid enstaka tillfällen: [10]

300 kronor kan accepteras av Skolinspektionen, när det gäller enstaka studieresor. Kostnader för måltider som i vanliga fall skulle ätas hemma kan då accepteras. I praktiken handlar det om att eleverna själva kan förväntas betala för frukost och middag på resan.

100 kronor kan accepteras av Skolinspektionen i samband med studiebesök. Det torde motsvara en bussbiljett och entré till museum eller liknande.

100 kronor kan accepteras av Skolinspektionen för aktiviteter kopplade till idrottsdag.

Inspektionen konstaterar att studieresor om flera dagar kan innebära att de obetydliga kostnaderna blir till höga belopp för eleverna. Man framhåller att skolan måste fundera kring detta innan beslut om en sådan resa fattas. [11] Skolinspektionen vinnlägger sig om att utgå från principen om avgiftsfrihet varje gång den granskar en skola, och göra en helhetsbedömning.

9 "Ta med en rejäl matsäck och busspengar" Majblommans rapport nr 2013:30 sid 5

10 Skolinspektionens Informationsblad 2011-12-07 "Avgifter i skolan" sid 3

11 Ibid

Frivilliga insamlingar, klasskassor, klassresor

Aktiviteter som ordnas för skolbarn får bekostas via frivilliga insamlingar. Dessa utmärks av att var och en bidrar efter egen förmåga. Det kan handla om att, när man vill, kunna lägga en valfri summa i en sparbössa i anslutning till skolan. En annan variant är att ordna egen vernissage eller marknad med saker som barnen skapat i skolan.

Frivilliga insamlingar kan till exempel gå till en gemensam klasskassa, som kanske finansierar en klassresa, ett disco eller någon annat gemensam fritidsaktivitet.

Klassresor ska inte blandas ihop med de studieresor, som är en del av skolarbetet. När en skoldag förläggs på ett museum eller i en sporthall ska skolan stå för lunch och andra kostnader, precis som vanligt i skolan. Studieresor och friluftsdagar är en del av skolans verksamhet, och ska genomföras inom ramen för budget.

Huvudmannen ska fördela skattemedel så att skolan kan leva upp till skollagens intentioner. Det är aldrig föräldrar som bär ansvar för finansieringen, men ibland uppstår situationer då det är viktigt att vara medveten om vad ekonomiska initiativ med koppling till skolan innebär.

Det händer att föräldrar frivilligt tar initiativ till och finansierar teaterbesök, friluftsdagar och annan lektionstid utanför skolan. Man ställer helt enkelt upp när rektors budget är skral, för barnens skull. Det är självklart positivt att föräldrar vill hjälpa till, men det måte göras på rätt sätt. Insamlingen ska vara frivillig och alla barn får vara med oavsett föräldrarnas bidrag. Att föräldrar rycker in med pengar tyder inte sällan på att skolans resurser är för snålt tilltagna från början och föräldrar ska inte behöva ta ekonomiskt ansvar för skolan.

När välvilliga föräldrar ”skramlar” till lärarpresenter på skolavslutningar är det fråga om insamling. Också då ska deltagandet vara frivilligt, och bygga på valfria belopp. Inträde till skoldisko och fika på föräldramöten betraktas som insamlingar och ska vara frivilliga. Som förälder är det viktigt att tänka på att det kan finnas skolkamrater med skör ekonomi, även om det inte syns på ytan. Om någon inte svarar på påminnelser om pengar, kan det handla om att plånboken är tom. För många människor är det skambelagt att prata om sin ekonomiska utsatthet. Majblomman erfar att ämnet är känsligt också för många med stabil ekonomi.

När man som förälder arrangerar sammankomster för klassen på fritiden är det viktigt att komma ihåg att barn i ekonomisk utsatthet lätt uppfattar sig som utanför, om evenemanget förutsätter pengar. Barn gör inte skillnad på gemenskapshöjande aktiviteter i skolan och utanför.

När man väl har byggt upp en klasskassa är det viktigt att anpassa sig efter hur mycket pengar som finns i den. Vårt tips är att tänka ”all inclusive”: barnen ska inte behöva ha med sig extra pengar, utan klasskassan ska täcka hela aktiviteten.

Varför får skollagen inte fullt genomslag, trots politisk samsyn och brett stöd?

Förutsättningarna för en verkligt avgiftsfri skola kan i grunden beskrivas som goda. Enigheten om att skolan ska vara avgiftsfri är tydlig. Många gånger debiteras elever för att det svårt att avgöra vad som är en avgift. Lärare frågar inte efter den där hundralappen till klasskassan av illvilja. Klassföräldrar som arrangerar obligatoriska presentinsamlingar vill bara visa sin uppskattning. Principen om avgiftsfrihet har dessutom tydligt stöd bland politiker från höger till vänster, på alla nivåer

Vi tror att man kommer långt genom tydlig kommunikation. När man som lärare, tjänsteman eller förälder får upp ögonen för var fallgroparna finns, blir det lättare att göra rätt.

Vi bedömer också att pragmatiska, ekonomiskpolitiska prioriteringar har med saken att göra. När Mölndals kommun 2013 beslutade att inga elever ska behöva ta med egen matsäck på friluftsdagar, avsattes 600 000 kronor för att kommunen skulle klara av förändringen. [12] Exemplet indikerar att medhavda matsäckar sparar pengar åt kommuner och enskilda skolor. Möjligen är denna besparing något huvudmän räknar med för att hålla budget. Vi utesluter inte att politiska diskussioner liknande den som föregick beslutet i Mölndal just nu pågår i fler kommuner. Vi utesluter inte heller att beslutsfattare runt om i landet vet med sig att de frångår skollagen genom att låta elever stå för matsäckslunch.

Mölndals kommun har fått viss kritik för att skolans matsäckar visat sig för små. [13] Det är ingen önske-respons på den nya matsäcks-strategin, men kanske en indikation på att det kan vara svårt att få fullt genomslag för nya beslut. Det gäller att sådant som bestäms på politisk- och tjänstemannanivå omsätts fullt ut i praktiken av skolledare och andra berörda.

Fördomar, missuppfattningar, felslut

”Om man inte har råd att ge sitt barn en frukt om dagen hur har man då råd att ha barn? varför skaffade man barn från första början om man inte har råd att ta hand om det?”

Signaturen Glenn i Göteborgs-Postens chatt om fruktstund och andra dolda avgifter i skolan – 30 januari 2014

Om fördomar och missuppfattningar försenar en verkligt avgiftsfri skola låter vi vara osagt, men vi ser att vissa tankegångar ofta vrider debatten åt fel håll. Om man fokuserar på föräldrars eventuella slarv eller lättja, glömmer man lätt att det är barnen som drabbas.

Vi betraktar bilden av ekonomiskt sårbara föräldrar som lata eller odugliga som mycket olycklig. Mot bakgrund av alla ansökningar som kommer in till våra lokalföreningar är det vår bestämda uppfattning att en överväldigande majoritet av föräldrarna gör sitt yttersta för att deras barn ska ha det bra. Att som elev därtill behöva förhålla sig till mammas förmodade slapphet påverkar självkänslan och den sociala situationen i skolan.

---

12 Metro 21 maj 2013

13 I Mölndals-Posten 2013 skriver krönikören Johanna Stålberg att ”de skolsponsrade matsäckarna har totalfloppat”.

Dessutom gör ett fokus på föräldrars brister att problemet beskrivs som individuellt och moraliskt, när det egentligen handlar om skolans oförmåga att följa lagen och ge alla barn likvärdiga förutsättningar.

”Har man inte råd har vi väl ett fungerande socialt skyddsnät som hjälper oss med detta?”

Signaturen Bambatant i Göteborgs-Postens chatt.

Ett vanligt resonemang i debatten går ut på att inte dalta med föräldrar som inte skickar med sina barn matsäck och busspengar. I stället borde dessa föräldrar få mer ingripande hjälp – via våra välfärdssystem. Vi på Majblomman är helt och hållet positiva till att samhället stöttar människor utifrån deras behov och rättigheter. Men frågan om avgiftsfrihet handlar primärt om att skolan enligt lag inte ska kosta pengar för eleverna.

En strategi som riskerar att slå fel är som sagt när föräldrar erbjuder sig att finansiera exempelvis studiebesök, då man tänker sig att varken de egna eller deras kompisar får något alls, annars. Förutsättningen för att sådana initiativ ska vara tillåtna, är att det handlar om en frivillighet. Det man också ska komma ihåg som initiativtagare till den här typen av aktiviteter är att man i praktiken kompenserar en budget som torde vara för snäv.

Att skolan på idrottsdagar erbjuder kostnadsfria alternativ kan vid första anblicken te sig klokt och generöst. Men om vissa barn blir utlämnade att spela pingis i uppehållsrummet eller ta en långpromenad, medan kompisar med resurser väljer mellan dyr skidåkning och ridning, så får upplägget en uteslutande effekt – i strid med skollagen.

Goda exempel

Vi lever i en tid av valfrihet där problemet för många är att välja rätt. Då är det inte självklart att man uppfattar andras begränsningar. Små belopp för någon är mycket pengar för någon annan. Det gäller att försöka vända på perspektiven, och att se till att följa skollagen. Konkret uttryckt är det fullt möjligt att finansiera både matsäckar och teaterbesök, utan att någon marginaliseras.

När man väl fått upp ögonen för vad som gäller, och varför, är det snarare inspirerande än betungande att tänka i nya banor. Många av lösningarna vi fått ta del av inkluderar att skolbarn tar ansvar och jobbar kreativt sida vid sida. Det är tydligt att både gemenskapen och självförtroendet mår bra av det.

Utöver att sälja majblommor finns en mängd aktiviteter vi rekommenderar:

- En egen vernissage, med konstverk som barnen själva skapat brukar vara väldigt kul och kännas lite festligt. Föremålen kommer från bild- och slöjdlektionerna och priserna är givetvis valfria.
- Lotteri och loppis bygger på idén att de familjer som vill rensa sina gömmor skänker trevliga saker som barnen kan tjäna en slant på genom vinstdragning eller försäljning. Också här gäller fri prissättning och frivilligt deltagande.
- Tjänster som främst äldre barn brukar tycka om att erbjuda grannskapet kan vara att klippa gräs, putsa fönster eller kanske att packa kassar i mataffären mot lite ersättning. Här är det extra viktigt att ha en vuxen projektledare, eftersom uppdragen inbegriper kontakt med allmänheten.

Pengar från frivilliga, kreativa insamlingar kan hamna i en klasskassa, vilken kan användas till saker som kommer alla barn till godo.

Vad gäller presenter är vår utgångspunkt att föräldrar och elever vill hålla fast vid traditionen att uppvakta lärare i samband med avslutningar. Det man som ”klassförälder” kan tänka på är att särskilda insamlingar till ändamålet måste vara frivilliga. Som arrangerande förälder bör man vinnlägga sig om att trycka på frivillig medverkan och valfritt belopp, samt att gåvan är från hela klassen. Ett alternativ är att be alla barn rita teckningar eller skriva brev till läraren. Vår erfarenhet är att de flesta pedagoger blir mycket glada också för sådana presenter.

Sedan 1907 har skolbarn som säljer majblommor synts i folkvimlet varje vår. Tanken har från början varit att barn hjälper barn, genom en utvecklande arbetsinsats. Även om föräldrar förväntas köpa majblommor är valet fritt gällande hur mycket man bidrar med.

I dag är entreprenöriellt lärande ett sätt att undervisa barn i att bli självständiga och kreativa. Majblommans insamling tillför en viktig dimension till den typen av lektioner, genom att vidga barns perspektiv och hjälpa andra barn. Aktiviteten kring majblommorna kan med fördel kopplas till det allmänt värdegrundsarbete på skolan. Vi tillhandahåller ett högkvalitativt pedagogiskt material för ändamålet.

Samstämmighet grunden för en god utveckling

Principen om en skola utan avgifter har funnits sedan förra sekelskiftet och har alltid varit ett signum för den svenska skolan. Samstämmighet som råder kring den är unik. Därför ser Majblomman trots allt förutsättningarna för förändring som goda. Får tillräckligt många upp ögonen för att man äventyrar ett skolfundament om man tar ut små avgifter ofta, så är vi övertygade om att läget kommer att förbättras väsentligt.

Vi är också säkra på att ju fler som upptäcker hur roligt det är att bidra på rätt sätt, desto fler kommer att upptäcka de alternativa lösningarna. Att jobba kreativt och entreprenöriellt tillsammans med klasskamrater skapar empati, arbetsglädje och sammanhållningen på skolan. Det är kort sagt kul och stärkande, för alla barn.

Majblommans riksförbund, www.majblomman.se
För mer information kontakta: info@majblomman.se